

Fabeldyr og fugle

– udvalgte detektorfund fra Vestervigs vikingetid og middelalder

af Charlotte Boje H. Andersen

Markerne omkring Vestervig Kirke er rige på arkæologiske fund. Dygtige folk har med metaldetektorer gennem de sidste år fundet mange fine metalgenstande, der stammer fra aktiviteter i området i jernalder, vikingetid og middelalder. De fleste af genstandene er danefæ og sendes fra Museet for Thy og Vester Hanherred videre til Nationalmuseet, der udbetaler danefægødtgørelse til finderens. Fundene repræsenterer en rig og spændende historie; i denne artikel præsenteres et lille udpluk.

At Vestervig-området er rigt på historie, er der masser af vidnesbyrd om. Når man nærmer sig, ser man først den store kirke, som i middelalderen var del af det kloster, der senere blev egnens største herregård. Bakkedragene omkring kirken og byen krones af gravhøje fra bronzealderen, og mellem Vestervig Kirke og Sct. Thøgers kirkegård ligger en såkaldt byhøj, der er levn fra en jernalderlandsby, hvor man i århundrederne omkring Kristi fødsel har boet og bygget sine huse oven på resterne af gamle, nedrevne huse. I dag kan man se de frilagte tomter fra et par af byhøjens huse nord for Vestervig Kirke.

Mindre synlige for det blotte øje er de arkæologiske levn, der gennem tiden er undersøgt i området: Kultanolæg med tilknytning til bronzealdergravhøje, grave fra jernalderen, huse fra vikingetid og middelalder samt rester af forskellige værksteder fra klosteret. Inde i Vestervig by er desuden udgravet rester af en vandmølle fra 1500-tallet. Med andre ord er der spor efter flere tusind års aktiviteter omkring Vestervig.

Detektorfund

Det kan således ikke undre, at der i pløjemulden også skjuler sig små metalgenstande, der

giver sig til kende, hvis man med kyndig hånd nærmer sig med en metaldetektor.

Medlemmer af Thy-Mors Detektorforening har gennem de sidste år foretaget afsøgninger af marker i området – selvfølgelig efter aftale med de pågældende lodsejere. Fundene bringes til museet, der i samarbejde med finderens forsøger at bestemme fundenes anvendelse og datering, inden genstandene sendes til Nationalmuseet som danefæ.

Mellem et rigt antal bukseknapper, ølkapsler og andre nyere metaldimser indsamles der fine små genstande, der har en noget længere historie, og som hver især beretter om den tid, hvor de er brugt. De kan bl.a. fortælle om datidens kontakter, håndværk, kunstneriske strømninger og religiøse forestillinger (jævnfør Maria Panum Baastrups artikel i *Historisk Årbog* 2008).

I efteråret og vinteren 2009/2010 var mange af de fine fund udstillet på Thisted Museum, hvor den besøgende både kunne overvældes af den rigdom, der skjuler sig i den thylandske muld, fordybe sig i små detaljer på de enkelte genstande samt undres over, hvad de mennesker, der har fremstillet og brugt disse ting, har tænkt og gjort.

Nu er fundene lagt tilbage i æsker på magasinet, men et udvalg præsenteres nærmere her.

Dyreformer

Detektorfundene er rige på historier, og i denne artikel ser vi nærmere på en lille håndfuld fund fra vikingetid og tidlig middelalder, altså perioden ca. 800-1200. Fælles for de udvalgte genstande er, at de er udformet som dyr. Dyreformen har ikke nogen praktisk begrundelse, men er alene anvendt med dekorativt og formentlig også symbolsk formål. I denne periode gjorde man udstrakt brug af dyremotiver i udsmykning af diverse brugs-genstande og smykker, og dyrene passede tilsyneladende både ind i den før-kristne og den kristne forestillingsverden.

Det kunstneriske og håndværksmæssige niveau var højt, og der er både på landsplan og lokalt overleveret helt fantastiske eksempler på datidens kunsthåndværk (se f.eks. *Viking og Hvidekrist*. Norden og Europa 800-1200. 1992). De her præsenterede stykker fra Vestervig hører måske ikke blandt periodens ypperste, men de giver et godt indtryk af den billedverden, man omgav sig med.

Låsesbeslag udformet som dyrehoved

En massiv bronzegenstand, knapt 5 cm lang, er udformet som et dyrehoved. Hovedet har udtrukne ører, store runde øjne i lavt relief og en tilspidset snude med markante fordybninger, der danner næsebor eller viser en halvåben mund. Stykket, der mest af alt ligner en mus, skal nok forestille hovedet af en drage eller et af de fabeldyr, der som karakteristiske dyreslyng findes i utallige udgaver i vikingetidens udsmykninger. Genstanden dateres da også til vikingetiden ud fra udformningen.

Hovedet udgør enden af et låsesbeslag, et såkaldt overfald, fra et skrin eller en mindre kiste. Beslaget har således siddet yderst på en bøjle eller et jernbånd (resterne ses bag dyrets

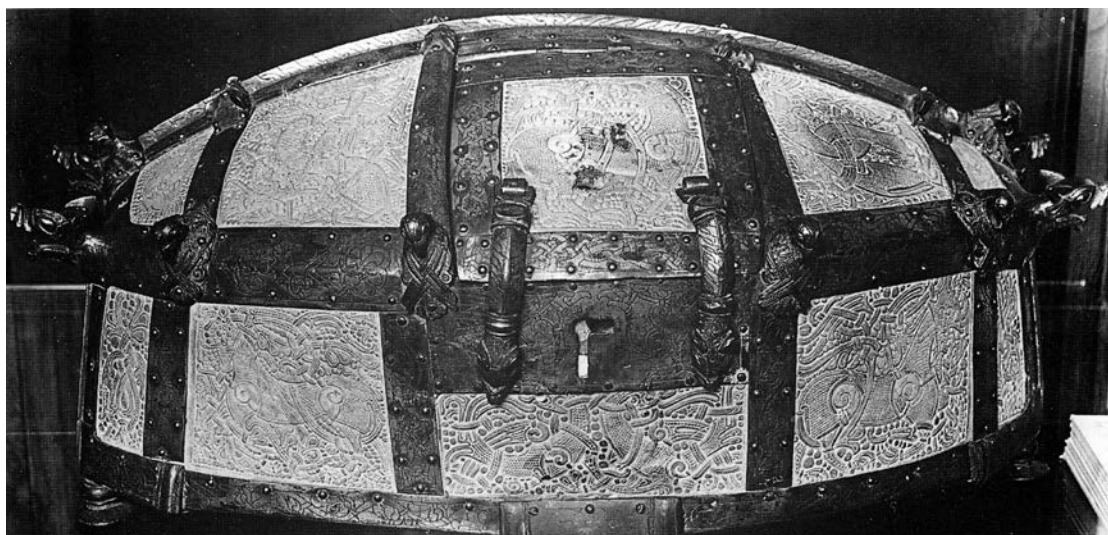

Det massive låsesbeslag af bronze er i 2007 fundet af Peder Laursen, Nørre Nissum. THY3719x167

ører). Dette bånd har i den ene ende (modsat dyrehovedet) været fæstet til et låg på et skrin, og selve beslaget har tjent som lukkeanordning. På beslagets underside ses rester af en øsken. Når skrinet skulle lukkes, blev låsen udløst ved, at øskenen under hovedet gik ind i en rille, hvor en fjeder eller lignende greb fat – og så var skrinet låst. Med en nøgle har skrinets ejermand eller -kvinde kunnet låse op igen.

Aflåselige skrin og kister var udbredt i vikingetid og middelalder, hvorfra vi også kender lovtekster omkring den private ejendomsret. Det, der var bag lås og slå, måtte andre ikke tage. I mange tilfælde valgte man at gøre noget særligt ud af udsmykningen af såvel nøgler som af kister og skrin, hvilket nærværende stykke jo er udtryk for.

Man finder bl.a. en parallel til dyreformede låsesbeslag eller overfald på Camminskrinet, der i dag kun er bevaret som kopi og udstillet på Nationalmuseet. Det originale skrin, der tydeligvis er af skandinavisk herkomst, gik tabt under 2. Verdenskrig, hvor det blev anvendt som relikvieskrin (se nedenfor) i en polsk domkirke. Camminskrinet dateres til omkring 1000. Skrinet har form som et vikingetidshus, det er udsmykket med udskårne

Camminskrinet i sin originale skikkelse. Bemærk låsebeslagene med dyreformede hoveder. Fra Roesdahl 1998.

plader af elgtak og båndformede, forgyldte bronzebeslag. På skrinets låg sidder dyrehoveder, der også udsmykker låsebeslagene. Vi kan ikke her ud fra slutte, at låsebeslaget fra Vestervig har siddet på et skrin, der var lige så fornemt og rigt udsmykket som Camminskrinet. Der har snarere været tale om et træskrin, der bl.a. var udsmykket med disse låsebeslag af bronze. Hvad der har været opbevaret i skrinet, kan vi kun gisne om.

Fugleformet fibula

En lille, omkring 2,5 cm lang, genstand af sølv er udformet som en fugl. Fuglen ses i profil, har markeret næb og øje, og vingen er løftet op over ryggen. Fjerdragten på fuglens krop, ben og vinge er aftegnet med svage furer, og klørerne er forholdsvis kraftige. Et stykke af den formentlig vifteformede hale er knækket af. På stykkets flade bagside ses spor af den nål og øsken, der har været loddet fast, og som gør genstanden til en fibula, eller en lille broche.

Fugleformede fibler som denne optræder ganske hyppigt i detektorfundene, dog er de ofte fremstillet af bronze, men sølvfugle som denne forekommer også. Der har været nogen diskussion af tolkningen af motivet. Nogle fugle ligner duer, andre påfugle og endelig er der fugle med entydig rovfuglekarakter. Stykket fra Vestervig må høre til sidstnævnte på grund af de store kløer og det kraftige næb; her har vi ikke at gøre med en fredsdue eller et symbol på Helligånden.

Sølvsmykket dateres til tidlig middelalder, 1000- og 1100-tallet og hører dermed til en kristen kultur, men skal fuglen opfattes som et rent verdsligt symbol, eller kan den ses i en kristen sammenhæng?

Ud fra motivet kunne det synes oplagt at knytte fiblen til jagt med rovfugle. Denne form for jagt har været kendt i Danmark allerede i vikingetiden, men det var forbeholdt de højere kredse. I middelalderen var falkejagt en sport for både mænd og kvinder i ridderstanden og hørte til idealerne om det sande høviske liv. Set i det lys kunne bæreren af

Den lille fugleformede fibula af sølv er i 2005 fundet af Oluf Skadhauge, Frøstrup. THY3719x38.

fiblen have drevet jagt med rovfugle, og smykket kan i så fald have fungeret som amulet for vellykket jagt, eller det har vist bærerens status som falkonér. Sådan har man tolket fund af lignende fugleformede fibler fra Vendsyssel (Nielsson 1997-1998, Olesen 1994).

En anden – og mere sandsynlig – tolkningsmulighed er, at fuglen har haft en symbolsk betydning, som både dens bærer og omverdenen har kendt. I den kristne billedverden optræder såvel duer som påfugle og ørne, og de er afbildet mange steder, f.eks. i kirkeudsmykning, i bøger og på mønter. Duen symboliserer dåb, fred og frelse, påfuglen er billede på opstandelse og evigt liv, mens ørnen er et hyppigt brugt symbol på såvel evangelisten Johannes som på Kristus og opstandelsen. Ørnen kan dog tillægges

dobbelt betydning, da den også symboliserer verdslig magt.

Spørgsmålet er imidlertid, om den, der har fremstillet, og den der har båret smykket, har tillagt identifikationen af fuglearten nogen betydning, og om der derfor skal skelnes mellem de fibler, der ligner duer eller påfugle, og dem, der ligner ørne. Due eller ørn – de har hørt til de kristne trosforestillinger og den tilhørende billedverden (Pedersen 2001). Vi må formode, at fuglen fra Vestervig har fungeret som symbol på bærerens kristne sindelag.

Fugleformede fibler af denne type er som nævnt ikke så ualmindelige blandt detektorfundene – og det samme gælder urnesfibler (se nedenfor), Guds Lam smykker og andre små fibler med mere eller mindre tydelig kristen symbolik. I de seneste år har museet

modtaget flere fugleformede fibler fra Øster Vandet og Nors; hver især fine eksemplarer med sit særpræg. Det kunne således se ud som om, disse fugle har været et yndet smykke i den tidlige middelalder.

Urnesfibula

Som nævnt ovenfor var det i middelalderens første århundreder en udbredt skik at udsmykke klædedragten med små fibler, hvis motiv tolkes som religiøst. Smykkerne er i heldige tilfælde overleveret til i dag, mens vi i højere grad skal gætte os til, hvilken betydning de har haft for bæreren.

De såkaldte urnesfibler må ud fra fundhyppigheden at dømme have været populære; især i egnene omkring Limfjorden er der fundet mange eksemplarer, også i Thy. Smykkerne, der kan være af sølv eller bronze, er udført i gennembrudt arbejde og udformet som et slangelignende dyr med to forben og bagkrop/hale, der slynger sig om dyrets krop. Dette dyr er omgivet af dyreslyng, der enten har udspring i dyret selv eller udgør selvstændige tynde, slangelignende dyr. Dyret og slyngtrådene symboliserer kampen mellem det gode og det onde – løven i kamp med

Dette fragment af en urnesfibula af sølv er i 2005 fundet af Claus Thinggaard Larsen, Nørhå. THY3719x29.

slangen – og det bør opfattes som et kristent motiv, der i øvrigt også kan ses på den store Jellingesten. Stilen er opkaldt efter udsmykningen på portalen på Urnes stavkirke i Norge, men den stilmæssige udformning af denne type smykker kan variere ganske meget, ligesom den kunstneriske kvalitet også har et stort spænd. Det kunne se ud som om, fibler af denne type har været produceret i forskellige »prisklasser«, både hvad angår materiale og udførelse.

Urnesfiblen fra Vestervig er af sølv, og desværre er kun en del af dette stykke bevaret. Dyret har oprindeligt haft ben og været omgivet af yderligere slyngværk. Den bevarede del viser, at der er tale om et fornemt eksemplar. Dyrekroppens detaljer er fremhævet med en spiral ved låret, det har et mandelformet øje, bagudrettet øre eller nakketop og oppullet snudespids. Omkring kroppen snor sig tråde ud og ind.

På bagsiden ses spor efter det nålefæste, der har gjort det muligt at sætte smykket fast på klædedragten.

Urnesfibler hører hjemme i 1000-tallet og første del af 1100-tallet og skal ses i en kristen kontekst. Vi må forestille os, at det her viste smykke har prydet klædedragten på en mand eller kvinde i Vestervig – måske på den tid, hvor Thøger missionerede i området og byggede en kirke af ris og kviste?

Dragefigur

Den sidste genstand, der skal behandles i denne omgang, er en fin lille dragefigur af massiv bronze, omkring 6 cm høj. Figuren danner overkroppen af en drage, og på dyrets krop er i lavt relief formet trekantede, profilerede skæl. Ved siderne står to fligede og fjerklædte vinger let ud fra kroppen, og nederst har vingerne klo-lignende afslutninger. Dragens hoved peger let opad, munden er åben

Dragefigur af bronze, fundet af Leif Hartmann Petersen, Hunstrup. Figuren blev samlet op som en korroderet klump og henlå i flere år, før den blev afrenset, og dragen gav sig til kende.

og overlæben krænget op. Bag de runde øjne sidder bagudvendte ører. Nederst på stykkets ryg er en tresidet åbning, noget groft udformet. Her har dragen været fastgjort til den genstand, den har udsmykket, og selve åbningen har ikke været synlig.

Genstanden dateres til tidlig middelalder ud fra de stilistiske træk i udsmykningen. Drager har i middelalderen været brugt i kirkekunsten som symbol på det onde. Dragefiguren fra Vestervig må have siddet som udsmykning på en større genstand. Dette kunne være et relikvieskrin, lysestage eller en anden genstand, sandsynligvis fra en kirkelig kontekst.

På Viborg Stiftsmuseum er udstillet en dragefigur af forgyldt bronze. Denne drage, der dateres til slutningen af 1100-tallet, tolkes som hørende til et relikvieskrin. En øsken i dyrets mund menes at have været brugt til ophængning af skrinet (*Skatte fra Valdemar Sejrs tid* 1991, s. 29). Det synes oplagt at se dragefiguren fra Vestervig som en parallel til dette stykke.

Relikvieskrin – eller helgenskrin – hører til i den katolske tid. Skrinene indeholdt relikvier, der var rester af helgener eller genstande, som kunne forbindes til sådanne hellige personer. Såvel hele skeletter som et lille knoglestykke fra en navngiven helgen, eller evt. en splint af Kristi kors eller et par dråber af Jomfru Marias modermælk repræsenterede den pågældendes hellige kraft. I mange romanske alterborde er udhugget et lille rum til en blykapsel indeholdende et relikvie; alterbordet fungerede dermed som helgengrav, og nedlæggelsen af relikvierne i alterbordet var et vigtigt element i kirkeindvielserne i den tidlige middelalder. I de større kirker opbevarede man desuden relikvier i kunstfærdigt udformede skrin. I forbindelse med reformationen gjorde man op med helgendyrkelsen, og mange relikvier og relikvieskrin gik til grunde.

Fra Vestervig og legenden om Sankt Thøger kender vi også tilstedeværelsen af et relikvieskrin. Da Thøger efter et begivenhedsrigt liv og en aktiv rolle i thyboernes kristning døde, var der tegn og undere ved hans grav, der viste, at han var en hellig mand. På lokalt initiativ blev Thøgers jordiske rester lagt i et skrin den 30. oktober 1067. Ifølge kilderne blev relikvierne i 1117 overført til en anden kirke, men vi ved ikke, om det er klosterkirken eller den nu nedrevne sognekirke, Sankt Thøgers kirke, der er tale om – begge kirker var viet til den lokale helgen (Andersen, Bisgaard, Bolt-Jørgensen og Nielsen 2009, s. 425-432).

Dragefigur fra Viborg Stiftsmuseum, slutningen af 1100-tallet (foto fra *Skatte fra Valdemar Sejrs tid*, s. 29.)

Der er ikke belæg for at påstå, at dragen fra Vestervig har siddet på Sankt Thøgers skrin,

men det er ikke usandsynligt, at figuren i det mindste stammer fra et tilsvarende skrin eller lignende genstand, der har befundet sig i samme kirke. På et tidspunkt er skrinet blevet kasseret, og resterne er havnet på marken ved Vestervig.

Afslutning

Som eksemplerne viser, er der masser af historier at finde i mulden – små, fine vidnesbyrd om en anden tid og dens mennesker, og deres måde at anskue verden på. Dette er noget af drivkraften for de detektorfolk, der ukueligt vandrer frem og tilbage over markerne i jagten på de skjulte skatte. Fundene bidrager til det store kludetæppe, der fortæller om egnens fortid, og som hele tiden bliver mere detaljeret og farverigt.

Charlotte Boje Hilligsø Andersen
Født 1969. Middelalderarkæolog. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred

Litteratur

Charlotte B. H. Andersen, Else Bisgaard, Henrik Bolt-Jørgensen og Jytte Nielsen: *Kirkerne i Thy*. Museet for Thy og Vester Hanherred 2009.

Maria Panum Bastrup: *Små kulturhistoriske skatte fra Thy*. Historisk Årbog Thy og Vester Hanherred 2008, s. 65-74.

Lise Gjedssø Bertelsen: *Urnesfibler i Danmark*. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1992, s. 345-369.

Torben Nielsson: *Vikingerne jagt fugle*. Vendsyssel Nu & Da 1998-1999, s. 28-31.

Lis Helles Olesen: *Jagt fugl*. SKALK 1994:1.

Anne Pedersen: *Rovfugle eller duer. Fugleformede fibler fra den tidlige middelalder*. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1999 (2001), s. 19-66.

Skatte fra Valdemar Sejrs tid. Viborg Stiftsmuseums Udstilling i 750 året for Jydske Lov. Viborg 1991.

Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200. udstillingskatalog, Nationalmuseet. København 1992.

Else Roesdahl: *Cammin - Bamberg - Prague - Léon*. Four Scandinavian Objects d'Arts in Europe. Festschrift für Michael Müller-Wille. *Studien zur Archäologie des Ostseeraumes*. Wesse, A. (Ed.), Neumünster 1998, s. 547-554.